

PAPRASTOJO IR PIKTYBINIO BANKROTO TEISINIS REGULIAVIMAS
LIETUVOS RESPUBLIKOJE 1918–1940 METAIS

Jurgita Spaičienė *

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 39
Elektroninis paštas tistk@mruni.lt

Pateikta 2006 m. gegužės 18 d., parengta spausdinti 2006 m. spalio 25 d.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas bankroto institutas 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Skiriamos dvi pagrindinės bankroto rūšys: paprastas ir piktybinis, apibūdinami kiekvienos rūšies požymiai – tiek bendri, tiek būdingi atskiram Lietuvos regionui pagal tame krašte egzistavusią teisės sistemą, atsiribojus nuo konkurso instituto. Aptariami bankroto teisės šaltiniai – Lietuvoje galiojusios ir bankrotą reguliavusių teisės aktų visuma. Straipsnyje nagrinėjamas baudžiamosios atsakomybės visoje Lietuvos teritorijoje, išskyrus Klaipėdos kraštą, taikymas pagal 1903 m. Baudžiamąjį statutą, atsakomybės taikymas pagal Klaipėdos krašte priimtą 1871 m. Baudžiamąjį kodeksą su pakeitimais. Iš dalies bankrotas buvo reguliuojamas ir civiliniuose įstatymuose: Užnemunėje – Prancūzijos prekybos kodekse, o Klaipėdos krašte – Konkurso įstatyme, kuriame buvo numatytos baudžiamosios taisyklės.

Pagrindinės sąvokos: paprastas bankrotas, piktybinis bankrotas, konkursas, neišsigalintis skolininkas.

IŽANGA

Bankroto sąvoka teisės aktuose pasirodė viduramžiais, kuomet išplito prekyba, amatai, kartu ir pinigų apyvarta bei kredito vartojimas. Tuomet atsirado poreikis persekioti ir traukti baudžiamojon atsakomybėn praskolinusius prekeivius. Pirmiausia bankroto teisinis institutas paplito Vakarų Europos miestuose, kuriuose labiausiai buvo išvystyta prekyba (Hansos miestuose) [1, p. 102]. Užsienio valstybių istorijoje ir Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais bankrotas buvo suprantamas kaip baudžiamoji nemokumo pusė. Paprastas nemokumas buvo konkurso instituto dalykas. Konkursu vadinta teisminė procedūra, kurios metu kreditoriams pagal įstatymuose nustatytas taisykles buvo padalijamas nemokaus skolininko turtas.

Užnemunėje 1809–1940 m. galiojusiame Prekybos kodekse buvo aptartos nemokumo ir bankroto sąvokos. Pagrindinis šias dvi veikas skiriantis kriterijus – veikos

baudžiamumas. Nemokus prekiautojas atsakydavo civiline tvarka, tuo tarpu bankrotas siejamas su baudžiamąja atsakomybe. „Bankrotas yra siejamas su neišsigalėjimu (*nemokumu*), bet tas ryšys yra toks: tikrai neišsigalėjimo, ten nėra ir bankroto, tačiau ne visur, kur yra neišsigalėjimas, turi būti ir bankrotas“ [2, p. 35].

Tyčinio bankroto instituto Lietuvoje istorijos tema iki šiol nėra nagrinėta moksliniuose darbuose. 1918–1940 m. skelbtuose negausiuose darbuose šia tema dažniausiai siaurai nagrinėjami vieno konkretaus regiono (Užnemunės, Klaipėdos krašto, Lietuvos dalies, kurioje buvo taikomi Rusijos imperijos civiliniai ir baudžiamieji įstatymai) bankroto teisė, o darbų, apibendrinančių šio instituto taikymą visoje Lietuvoje, nebuvo.

Šiame darbe apsiribojama tik bankroto instituto apibendrinimu, išsamiai nenagrinėjamas konkursas ir santykis su konkursu.

Darbe nagrinėjamas tyčinio bankroto teisinių santykių sureguliuavimas Lietuvos Respublikos teritorijoje 1918–1940 m., naudojami minėto laikotarpio Lietuvos teisininkų moksliniai darbai bei mokymo priemonės,

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros doktorantė.

pirminių teisės aktų redakcijos, jų vertimai, statistiniai duomenys, pateikiami teismų praktikos pavyzdžiai.

Darbo tikslas – aptarti bankroto teisės šaltinius, nustatyti ir išanalizuoti sąlygas bankrotą pripažinti paprastuoju ar piktybiniu pagal galiojusius Lietuvos Respublikoje teisės aktus 1918–1940 m., įvertinus bankroto taikymo ypatumus skirtinguose regionuose. Darbe naudojami istorinis, lyginamosios teisėtyros mokslinio tyrimo metodai.

1. BANKROTO TEISĖS ŠALTINIAI

1918–1940 metais Lietuvos Respublikos teritorijoje egzistavusi teisės įvairovė lėmė tai, kad skelbiant konkursą ar baudžiant už bankrotą įvairiose Respublikos dalyse buvo taikomos kelių valstybių teisės normos. Bankroto institutą reguliavo baudžiamieji įstatymai, tačiau kai kurios teisės normos, reglamentuojančios paprastąjį bankrotą, buvo ir civilinių įstatymų taikymo dalyku.

Pagrindinis ir svarbiausias baudžiamųjų įstatymų šaltinis Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. buvo Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamasis statutas (*Уголовное уложение*), galiojęs visoje Lietuvoje, išskyrus Klaipėdos kraštą. Jo galiojimas Lietuvos teritorijoje buvo įvestas vokiškųjų okupantų dar 1915 m. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, „įteisėtu baudžiamuoju kodeksu [...] laikomas Rusijos 1903 metais patvirtintas kodeksas, kuris turėjo galios ir vokiečių okupacijos valdžiai esant“ [3]. Baudžiamoji teisė Lietuvoje buvo gero kai sistemingesnė už privatinę, Baudžiamasis Statutas (taip nuo 1919 m. lapkričio imtas vadinti kodeksas), jame padaryti pakeitimai ir papildymai galiojo visoje tuometinėje Lietuvos valstybės teritorijoje [4, p. 295]. Bankrotui buvo skirtas atskiras Baudžiamojo statuto XXXIV skyrius „Bankrūtavimas, lupikavimas ir kiti baustini nusižengimai, daromi dėl turto“ (559–619 str.) [5, p. 548].

Klaipėdos kraštas pagal 1924 m. Klaipėdos konvencijos dėl Klaipėdos teritorijos I priedėlio 5 straipsnį turėjo atskirą teisinių santykių, tame tarpe – baudžiamųjų, sureguliuavimo sistemą. Klaipėdos krašte buvo paliktas galioti 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas – *Strafgesetzbuch* [1, p. 19]. Šis kodeksas buvo priimtas su pakeitimais ir papildymais iki 1920 metų, o vėlesnieji priimti Klaipėdos krašto seimelio. Bankroto institutą reguliavo dvidešimt ketvirtas kodekso skyrius (239 KO–244 KO straipsniai) [6, p. 5].

Civilinių įstatymų įvairovė nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvos Respublikoje buvo didesnė negu baudžiamųjų, tačiau dažniausiai jie tik epizodiškai reglamentavo bankroto institutą. Didžiausioje Lietuvos Respublikos dalyje galiojusi Rusijos įstatymų sąvado X tomo I dalis bankroto nereguliuojo. Užnemunėje galiojo Napoleono civilinio kodekso II ir III dalys ir Prancūzijos prekybos kodeksas. Pastarojo 586–593 straipsniai reguliavo tiek paprastą, tiek piktybinį bankrotą.

Klaipėdos krašte galiojo Vokietijos civilinis kodeksas (vadinamas ir BGB) ir Vokietijos prekybos kodeksas, tačiau konkurso teisė reglamentuota atskiruose

konkurso įstatymuose, vadinamuose *Konkursordnung*, kurie numatė baudžiamosios atsakomybės taikymą už veiksmus, kurių rezultatas buvo bankrotas. Pats konkurso procesas skirstytas į tris dalis [7, p. 428]:

- a) materialiąsias konkurso taisykles;
- b) formaliąsias konkurso taisykles;
- c) baudžiamąsias taisykles.

Palangoje ir nedidelėje Zarasų krašto dalyje taikyta Kuršo (Pabaltijo gubernijų) teisė ir vietinių civilinių įstatymų trečios dalies bendrieji nuostatai, tačiau juose bankrotas neminimas. Šioje teritorijoje, kaip ir didesnėje Lietuvos Respublikos dalyje, bankrutuojantys asmenys buvo baudžiami pritaikius 1903 m. Baudžiamojo statuto normas.

Dėl mišraus bankroto teisinių santykių pobūdžio bankroto institutui taikyti ir civiliniai, ir baudžiamieji įstatymai. Aiškių taikymo ribų nebuvo (neapibrėžtumą sąlygojo ir panašių arba tapačių sąlygų bankrotui nustatymas civiliniuose ir baudžiamuosiuose įstatymuose), tačiau civiliniai įstatymai (Prancūzijos prekybos kodeksas, Vokietijos konkurso įstatymai) nustatė sąlygas, kurios išsamiai išdėstytos ne baudžiamuosiuose įstatymuose. Jomis remiantis asmuo galėjo būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už bankrotą, o baudžiamieji įstatymai numatė dar ir sankcijas.

2. BANKROTO BYLŲ STATISTIKA LIETUVOJE

Teisės norma veikia tik taikoma praktikoje. Ne daug išliko to meto bylų, sprendimų byloje, todėl, siekiant nustatyti bankrotą reguliuojančių teisės normų taikymo apimtį, apytiksliai galima vadovautis statistikos duomenimis. Lietuvos statistikos metraščiai (1924–1940 m.) nepateikia atskiros tik su bankroto bylomis susijusios statistikos, tačiau ši nusikaltimo rūšis analizuojama su kitais, vadinamaisiais nesąžiningais turtiniais nusikaltimais. Pavyzdžiui, 1925 m. apygardos teismuose buvo išspręsta 61 byla, susijusi su „bankrutavimu, lupikavimu ir kitais turto nesąžiningumais“. Kadangi bankroto bylos buvo teisingos apygardos teismams pirmąja instancija, tai, norint tiksliau nustatyti galimą bankrotų skaičių, reikėtų įvertinti tik bylas, išspręstas pirmojoje instancijoje – tokių 1925 m. apygardos teismuose buvo 34 [8, p. 95]. Nuo 1935 m. bankroto statistika pateikiama „apgaulingo bankrutavimo ir išnaudojimo“ skiltyje [9, p. 298–299], ir tik 1937–1939 m. statistikoje galime rasti tiksliai nustatytą „apgaulingų bankrutavimų“ skaičių. Dėl apgaulingo bankrutavimo 1937 m. buvo nuteisti 534 asmenys, 1938 m. – 337 asmenys, 1939 m. – 346 asmenys [10, p. 85]. Statistikos duomenys rodo, kad iš svetimų teisės šaltinių kildinamas bankroto institutas buvo aktyviai taikomas praktikoje (reikia įvertinti ir faktą, kad dėl bankroto buvo baudžiami tik fiziniai asmenys), todėl nagrinėjamu laikotarpiu buvo svarbus šio instituto novelizavimas. Mokslininkai ir praktikai buvo prašomi pateikti darbų, rodančių „bankroto teisės reikalingumą“ [11, p. 57], tačiau iki Lietuvos okupacijos, kaip ir daugelyje kitų teisės šakų, to nebuvo spėta padaryti.

3. PAPERASTASIS BANKROTAS

Paprastuoju bankrotu vadintas neatsargus bankrotas, kuomet prekybininkas „nerūpestingai atlikdavo prekybos reikalus arba eikvojo turtą, dėl to ir nusigyveno“ (Baudžiamojo statuto 603 str. 1 d.).

Be kalėjimo bausmės, už tokį nusikaltimą buvo galima atimti teisę prekiauti terminuotu laikotarpiu iki penkerių metų arba neterminuotai. Jei dėl visuomenės arba privatinės kredito įstaigos, dalininkų bendrovės arba akcininkų draugijos prižiūrėtojo arba reikalų tvarkytojo veiksmų jos nustodavo mokėti mokesčius ar tapdavo nemokiomis, be kalėjimo bausmės buvo galima iš tokių subjektų atimti teises vadovauti bendrovėms (Baudžiamojo statuto 604 str.).

Bankrutuoti galėjo ne bet kuris asmuo, o tik turintis prekybininko statusą bei pareigą rūpestingai tvarkyti jam patikėtą turtą. Toks asmuo turėjo būti teismo paskelbtas „neatsargiu nusigyvenėliu“ – tai buvo pagrindinė sąlyga, norint patraukti baudžiamojon atsakomybėn [1, p. 196].

Užnemunėje, be Baudžiamojo statuto, bankrotui reguliuoti taikytas Prancūzijos prekybos kodeksas (toliau – ir PPK). *Bankrotas* pagal jį galėjo būti suprantamas kaip ypatingas, atitinkamai kvalifikuojamas ir baudžiamas nemokumo atvejis (dažniausiai siejamas su nemokumo nustatymo ir pripažinimo proceso tam tikrais pažeidimais). Pagal pažeidimo pobūdį galėjo būti:

- a) paprastas;
- b) piktybinis.

Prancūzijos prekybos kodekse (toliau – ir PPK) buvo išskirtos materialinės ir procesinės nemokaus prekybininko paprastojo bankroto sąlygos. 586 straipsnyje buvo nurodytos materialinės sąlygos, iš kurių prekybininkui pakako bent vienos:

- 1) jei jo būtines išlaidas, kurias jis privalėjo deklaruoti savo kas mėnesiniame žurnale, buvo pripažintos pernelyg didelėmis;
- 2) jei buvo nustatyta, kad jis skyrė lošimams ar rizikingoms operacijoms dideles sumas (dideles sumas reiktų suprasti kaip santykinį dydį, lyginatiną su turimu prekeivio turtu – *aut. past.*);
- 3) jei iš inventorizacinio aprašo galima buvo nustatyti, kad, nepaisant to, kad jo aktyvai (įsipareigojimai) buvo 50 procentų mažesni už pasyvus (turtą), jis nuostolingai pardavinėjo prekes arba pardavinėjo už mažesnę negu rinkos kainą;
- 4) jei jis pagal vekselius buvo įsipareigojęs apmokėti sumą, du kartus viršijančią jo aktyvą (įsipareigojimus), nustatytą paskutiniame inventori-niame akte.

Procesinėmis paprastojo prekybininko bankroto priežastimis galėjo būti (PPK 587 str.) [12, p. 981]:

- 1) būdamas nemokus, nepranešė per kodekso nustatytą trijų dienų terminą apie tai teismui;
- 2) be svarbių priežasčių neatvyko nustatytu laiku, kuomet jo turtui buvo paskirtas kuratorius ir prižiūrėtojas;
- 3) tas, kuris pristatė aplaidžiai vestas apskaitos knygas, nesiekdamas apgauti, arba tas, kuris

nepristatė visų knygų;

- 4) tas, kuris turėdamas kartu prekiaujančių partnerių, neįvykdė įstatymo reikalavimo juos visus nurodyti.

Visus šiuos požymius galima priskirti prie nerūpestingumo (už kurį baudžiama pagal Baudžiamąjį statutą), kurio nustatymas buvo fakto klausimas. Minėtas nerūpestingų veikų sąrašas nebuvo baigtinis. Nustatant, ar tam tikras reikalų, privedusių asmenį prie bankroto, tvarkymas yra nerūpestingas, buvo taikomas „paprasto vidutiniško rūpestingumo“ kriterijus. Bet kokiu atveju tai – vertinimo dalykas, nes galėjo būti atveju, kuomet buvo leidžiamos tam tikros piniginės operacijos su nuosavomis lėšomis, tačiau galėjo būti pripažintos neleistinomis, jei būdavo daromos kitų asmenų sąskaita [1, p. 196]. Pinigų eikvojimu būdavo pripažįstamos veikos, kuriomis asmuo, pavyzdžiui, savo asmeniniam poreikiams tenkinti, išleisdavo apyvartines lėšas, gyvendavo ne pagal gaunamas pajamas (pelną) arba aukodavo labdarai ne pagal savo galimybes.

Subjektai, galėję kreiptis dėl paprastojo bankroto bylos iškėlimo į apygardos teismą, buvo: turto prižiūrėtojai, bet kuris iš nemokaus prekybininko kreditorių ar prokuroras, pradėjęs baudžiamąjį persekiojimą pagal savo kompetenciją (PPK 588 str.).

Visos su paprastuoju bankrotu susijusios išlaidos buvo išskaičiuojamos iš nemokaus bankrutuojančiojo prekybininko turto. Tačiau tuo atveju, jei paprastojo bankroto bylą iškeldavo kreditorius ir buvo pripažįstama, kad byla buvo iškelta nepagrįstai, – visos patirtos išlaidos turėjo būti priteisiamos iš bylą iškėlusio kreditoriaus (PPK 590 str.).

Prokurorai privalėjo kreiptis apeliacine tvarka, jei buvo pagrindo įtarti, kad paprastas bankrotas turi piktybinio bankroto požymių (PPK 591 str.).

Baudžiamoji atsakomybė už paprastą bankrotą pagal Prancūzijos prekybos kodekso 592 straipsnį pasireiškė kaip laisvės atėmimas nuo vieno mėnesio iki dviejų metų atliekant bausmę kalėjime bei apie tai viešai paskelbus įstatymų nustatyta tvarka.

Nagrinėjamu atveju įdomus tampa baudžiamosios atsakomybės taikymas – Baudžiamasis statutus (604 str.) konkrečių laisvės atėmimo bausmės terminų ar ribų už paprastą bankrotą beveik nenumatė (tik Baudžiamojo statuto 606 str. – iki 6 mėn.), tuo tarpu civiliniuose įstatymuose buvo numatyta laisvės atėmimo bausmė, atliekama kalėjime. Tačiau, galima sakyti, šie teisės aktai neprieštaravo vienas kitam. Baudžiamasis statutus numatė sankcijų ribas teisių atėmimui, o Prekybos kodeksas – laisvės atėmimui. Bet kokiu atveju tikėtina, kad kalėjimo bausmė už bankrotą Marijampolės apskrityje buvo taikoma itin retai. Pavyzdžiui, 1933 m. Marijampolės apygardos teisme pirmoje instancijoje išnagrinėta tik viena bankroto byla (nors, kaip minėta, statistika buvo pateikiama kartu su lupikavimu, tačiau tik bankrotas galėjo būti nagrinėjamas apygardos teismuose), o kituose Lietuvos apygardos teismuose už bankrotą buvo paskirta tik 13 realių laisvės atėmimo bausmių iki 6 mėnesių [13, p. 282–283] (ir tai nėra aišku, ar už paprastą, ar už piktybinį bankrotą). Kiekvienais metais didesnėmis

negu 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmėmis nubaustų asmenų taip pat tebuvo keletas [10, p. 85].

Vienas iš „neatsargaus bankroto“ pavyzdžių praktikoje buvo vadinamoji Lietuvos prekybos ir pramonės banko byla, kuri truko ilgiau nei dešimt metų. Teisiamieji, kurie banke ėjo atsakingas pareigas (M. Yčas – Lietuvos prekybos ir pramonės banko valdybos direktorius – pirmininkas, J. Šodė – valdybos direktorius, O. Kelertas – banko tarnautojas), buvo kaltinami Baudžiamojo statuto 604 straipsnio pažeidimu. Kaltais veiksmais buvo pripažinti M. Yčo „plačiai, be pakankamo atsargumo duodami kam tik reikia ir kam nereikia“ kreditai, „nesirūpinant dėl paskolų tinkamo apdraudimo“, J. Šodės netinkamas buhalterijos sutvarkymas bei sprendimai „išleisti per daug pinigų pramonės įmonėms kurti“. Teismas konstatavo, kad „dėl visų banko reikalų nerūpestingo atlikimo, Bankui veikiant sunkiose sąlygose (markės kritimas, Lietuvos banko nepalanki politika ir pan.), susmuko Prekybos ir Pramonės banko reikalai ir vėliau jis buvo paskelbtas nusigyvenusiu“ [14, p. 99]. Teisiamieji dėl senaties termino nebuvo nubausti realiomis laisvės atėmimo bausmėmis.

Kartu su paprastuoju bankrotu galėjo būti taikoma baudžiamoji atsakomybė ir už nesąžiningumą (žinomas galėjimas atsiskaityti su skolininku, tačiau sąmoningas to vengimas). Atsakomybės sąlygos buvo panašios arba papildė tas, kurios nustatytos Prancūzijos prekybos kodekse. Nesąžiningu buvo laikomas asmuo (Baudžiamojo statuto 606 str.):

- 1) nepranešęs apie galėjamą atsiskaityti su skolininku teismui arba tam tikrai valdžios institucijai įstatymų nustatyta tvarka;
- 2) melagingai pareiškęs, pranešdamas apie tai teismui arba tam tikrai valdžios institucijai, kenkdamas kreditoriui,
- 3) melagingai teismui pareiškęs, kad pametęs neįšmokėtą vekselį.

Papildomai buvo numatyta, kad baudžiamas Pabalčio gubernijoje tas, kuris nusikalto melagingai pareiškęs arba patikrinęs, įstatymų nustatytais atvejais pasirašydamas, kai antspauduojamas ir surašomas palikimo turtas arba keliama įpėdinių byla.

Konkurso įstatymai, vadinami *Konkursordnung*, Klaipėdos krašte taip pat atskirai numatė baudžiamosios atsakomybės taikymą už veiksmus, atitinkančius tyčinio bankroto turinį. Šie baudžiamieji veiksmai buvo įvardinti baudžiamosiose taisyklėse [7, p. 428].

Kaip minėta anksčiau, Klaipėdos krašte tuo metu buvo taikomas 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas, kurio visas dvidešimt ketvirtasis skirsnis buvo skirtas bankroto sureguliuvimui. Pagal kodekso 240 KO straipsnį bankrutuojančiais paprastai buvo pripažįstami ir baudžiami kalėjimu iki dvejų metų skolininkai, kurie buvo sustabdę mokėjimus ir kurių turtui buvo paskelbtas konkursas, jei jie eikvojo turą, lošė arba dalyvavo lažybose arba biržos popierių prekyboje tam išleisdami „be saiko dideles sumas“, sąlygojusias išskolinimo kreditoriams susidarymą, jei per pigiai buvo pardavę paimtus kreditan vertybinius popierius ar prekes, jei nevedė ar nustojo vesti buhalterinę apskaitą, sunaikino apskai-

tos knygas ir dėl to negalima nustatyti jų ūkinės veiklos bei turto būklės [6, p. 70].

Reikia pažymėti, kad galėjo būti baudžiamas netgi kreditorius, kuris „už atlyginimą kreipė savo balsą skolininko pusėn“ (*Konkursordnung* I-224) [7, p. 436]. Šią normą pakartojo ir Vokietijos baudžiamojo kodekso 243 KO straipsnis, pagal kurį iki vienerių metų kalėjimo bausme arba pinigine bauda buvo galima bausti kreditorių, kuris pažada atitinkamai naudingai skolininkui ar kitiems asmenims balsuoti kreditorių susirinkimo metu [6, p. 70].

Apibendrinant išdėstyta medžiaga galima teigti, kad paprastas bankrotas – tai neatsargaus nemokumo atvejis esant skolininko kaltei, tačiau nesant skolininko tyčios. Skirtingai nuo piktybinio, paprastasis bankrotas buvo reguliuojamas tiek civiliniuose, tiek baudžiamuosiuose įstatymuose, pastaruosiuose – numatant sankciją už šį nusikaltimą. Sąlygos paprastajam bankrotui visoje teritorijoje buvo panašios, pagrindinis skirtumas – Užnemunėje ir Klaipėdos krašte vienas iš numatytų pagrindų (nenumatytų pagal Rusijos įstatymus) paprastajam bankrotui buvo apskaitos dokumentų (knygų) nevedimas ar netinkamas vedimas, tačiau šis „trūkumas“ buvo užpildytas teismų praktikoje [15, p. 281].

4. PIKTYBINIS BANKROTAS

Piktybiniu bankrotu (*tyčiniu, savanaudišku, apgavikišku*) – buvo vadinamas nusikaltimas, kuriuo nemokus (*nusigyvenęs, neišsigalintis*) skolininkas tyčia, vengdamas skolų gražinimo, paslėpdavo turtą nuo kreditorių.

Piktybinį bankrotą reguliavo Baudžiamojo statuto 599–602 straipsniai, Prancūzijos prekybos kodekso 593 straipsnis, Vokietijos baudžiamojo kodekso 239 KO straipsnis.

Piktybiškai bankrutuojančiu Užnemunėje buvo pripažįstamas nemokus prekiautojas, atitinkantis bent vieną iš šių sąlygų (PPK 593 str.):

- 1) jei jis pateikia tariamas išlaidas ar nuostolius arba negali pagrįsti visų savo pajamų;
- 2) jeigu nuslėpė kokią nors (sumos dydis nenudomas) piniginę sumą, kokį nors skolinį reikalavimą, prekes, atsargas ar kilnojamuosius daiktus;
- 3) jei tariamai pardavė, išmainė ar dovanavo turtą;
- 4) jei remiasi melagingomis skolomis tariamiems kreditoriams arba oficialiuose privačiuose įsipareigojimuose yra pripažinęs save skolininku;
- 5) jei buvo įsipareigojęs priimti saugojimui pinigų, prekybinius dokumentus, atsargas ar prekes, o panaudojo juos savo naudai;
- 6) jei svetimu vardu įsigijo kilnojamuosius ir nekilnojamuosius daiktus;
- 7) jei nepristatė savo knygų (turima omenyje – apskaitos ir buhalterijos knygų – aut.).

Piktybiškai bankrutuojančiu galėjo būti pripažintas nemokus asmuo, kuris nevedė apskaitos arba kurio apskaita neatspindėjo tikrojo jo turto ir išskolinimų santykio, kuris, gavęs šaukimą, neatvyko į teismą.

Asmuo, tyčia siekęs bankroto, atsakydavo pagal tuo metu galiojančius baudžiamuosius įstatymus. Bendrininkais piktybinio bankroto byloje galėjo būti pripažinti visi asmenys, kurie, sutarę su bankrutavusiu asmeniu, padėjo nuslėpti dalį ar visą turta, reikalavo iš bankrutavusio asmens atsiskaityti su jais už tariamas skolas, kurios buvo įrodytos kaip neturinčios teisinio pagrindo. Iš bankrutavusio asmens bendrininkų galėjo būti priteistas ne tik apgaulės būdu užvaldytas turtas, bet ir suma, lygiavertė neteisėtai įgyto turto vertei, – ir visa tai turėjo būti priskiriama prie bankrutavusio asmens turto visumos, iš kurios vėliau privalėjo būti atlyginta visiems kreditoriams [12, p. 984].

Klaipėdos krašte dėl piktybinio (vadinto apgavikišku) bankroto drausmės kalėjimu galėjo būti baudžiami asmenys, kurie tyčia, norėdami pakenkti kreditoriams, buvo paslėpę ir (ar) išgabėję turta, buvo „pripažinę arba išstatę (t. y. pateikę) skolas arba teisės sandorius, kurie buvo visiškai ar iš dalies pramanyti“, nebevedė prekybos knygų, kurių vedimas jiems buvo privalomas, arba tas knygas sunaikino [6, p. 69]. Tokiais asmenimis galėjo būti akcinių ar registruotų bendrovių valdybos nariai ar likvidatoriai, jei padarydavo minėtą veika atlikdami savo pareigas (Vokietijos baudžiamosio kodekso 244 Ko str.) Ypatingais atvejais Vokietijos baudžiamasis kodeksas numatė net drausmės kalėjimo iki dešimties metų bausmę asmeniui, kuris, žinodamas, kad skolininko turtui paskelbtas konkursas, paslėpdavo arba padėdavo perleisti skolininko turta arba byloje pareikšdavo nepagrįstus turtinius reikalavimus, kurie naudingi skolininkui ar kitiems asmenims, ir taip šiurkščiai pažeisdavo kreditorių interesus [6, p. 70]. Tokiu subjektu galėjo būti ne tik skolininkas, bet ir vienas iš kreditorių.

Piktybinio bankroto bylos buvo nagrinėjamos apygardos teismuose pagal baudžiamosioms byloms nustatytas taisykles, kai dėl bylos iškėlimo kreipdavosi prokuroras, nemokaus asmens turto prižiūrėtojas ar kreditorius.

Pagal Užnemunėje galiojusią teisę nemokūs bei bankrutavę asmenys, visiškai atsiskaitę su savo kreditoriais bei atlikę teismo paskirtą bausmę, galėdavo kreiptis dėl „prekeivio garbės atstatymo“, t. y. gauti teisę vėl pradėti prekybą. Asmenys, kurie buvo pripažinti bankrutavusiais tyčia (piktybiškai), pasinaudoti šia galimybe jau nebegalėdavo [12, p. 987].

IŠVADOS

Skolininko, besiverčiančio prekyba Lietuvoje 1918–1940 m., sunki finansinė padėtis, kuomet jis nebegalėdavo laiku atsiskaityti su kreditoriumi, galėjo baigtis trejopai: nemokumo paskelbimu, paprastu bankrotu, piktybiniu bankrotu. Kiekvienu atveju prioritetine tapdavo kreditorių interesų gynyba, siejama su nemokaus skolininko turto apsauga, tačiau teisinės pasekmės bei skolininko atsakomybė tiesiogiai buvo siejama su skolininko sąžiningumu ir kalte dėl to, kad jis arba jo prekybos įmonė tapo nemokūs. Sunkiausias pasekmės, tarp jų – net kriminalinės kalėjimo iki dvejų metų bausmės ir teisių verstis tam tikra veikla ar dirbti atitin-

kamą darbą atėmimą patirdavo tyčia tapę nemokūs (neišsigalintys, nusigyvenę), turta nuo kreditorių nuslėpę ar iššvaistę, pateikę klaidingus duomenis apie savo finansinę būklę skolininkai.

Pagrindinis kriterijus, skiriantis paprastąjį ir piktybinį bankrotą, buvo kaltės forma. Paprastajam bankrotui buvo būdingas neatsargumas ir netiesioginė tyčia, o piktybinio bankroto atveju kaltės forma galėjo būti tik tiesioginė tyčia (pvz., dėl aplaidžiai vestos apskaitos būtų iškelta paprastojo bankroto byla, o dėl apgaulingai vestos apskaitos – piktybinis bankrotas).

Skyrėsi ir nusikaltimo tyrimas. Paprastajam bankrotui buvo būdingi baudžiamosio nusizengimo ar administracinio pažeidimo bruožai, o sankcijos buvo numatytos ir specialiuose civiliniuose įstatymuose, ir baudžiamuosiuose. Piktybinio bankroto byla buvo tiriama pagal nusikaltimo tyrimo taisykles, piktybiškai bankrutavęs asmuo laikomas nusikaltėliu ir jam taikyta baudžiamoji atsakomybė. Esminių skirtumų taikant atsakomybę už bankrotą skirtinguose Lietuvos regionuose nebuvo.

LITERATŪRA

1. Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. – Kaunas, 1925.
2. Gecas D. Skolininkų neišsigalėjimas ir bankrotas // „Teisės“ priedas. 1929. Nr. 16.
3. Laikinis teismų ir jų darbo sutvarkymas // Laikinosios vyriausybės žinios. 1919. Nr. 2/3-26.
4. Andriulis V., Maksimaitis M. ir kt. Lietuvos teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 2002.
5. Baudžiamasis statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentariais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų / Spaudai parengė M. Kavolis, S. Bieliackinas. – Kaunas, 1934.
6. Vokietijos valstybės baudžiamosio įstatymo knyga. Išvertė ir dalykų rodyklę sudarė L. Nezabitauskis. – Kaunas, 1935.
7. Mačys V. Civilinio proceso paskaitos. – Kaunas. 1924.
8. Lietuvos statistikos metraštis (1924–1926 m.). – Kaunas, 1927.
9. Lietuvos statistikos metraštis (1935 m.). – Kaunas, 1936.
10. Lietuvos statistikos metraštis (1939 m.). – Kaunas, 1940.
11. Atsišaukimas į teisininkus // Teisė. 1928. Nr. 13.
12. Šenvic F. Lenkijos karalystės civiliniai įstatymai (neoficialus leidinys, rusų k.). – 1931.
13. Lietuvos Statistikos metraštis (1933 m.). – Kaunas, 1934.
14. 1936 m. kovo 23 d. Kauno apygardos teismo sprendimas. Inv. Nr. C 7060. Kauno apskrities viešoji biblioteka.
15. Тютрюмов И. Конкурсное право. – Каунас, 1931.

NATURAL AND MALIGNANT BANKRUPTCY AND THE LEGAL OUTCOME OF IT UNDER LEGAL ACTS IN 1918-1940 IN LITHUANIA

Jurgita Spaičienė*

Mykolas Romeris University

Summary

The research of insolvency history is actual even today, because lots of bankruptcy cases has obvious indications of deliberate bankruptcy, but case law determines that it is too difficult to rank bancrot as a criminal. Studies of criminal bankruptcy law beside historical point has the point of evaluating legal norms and their practical application in the field of legal relations. That is because without knowing the past, we can't evaluate the present and to create the future. The purpose of this work is to determine the grounds of the fraudulent (criminal) bankruptcy in 1918-1940 and to compare with the legal regulation of fraudulent bankruptcy today.

In 1918-1940 there were four different legal systems in the territory of Lithuania and every of them had its own special legal regulation, based on civil legal acts of Russia (in the main part of Lithuania), France (over river Nemunas, in the left side), or Germany (in Klaipeda land). Legal regulation of bankruptcy usually was part of Commercial rules or commercial process, except Klaipeda land, which had separate acts called *Konkursrecht* and *Konkursordnung*. Now we use term of "Fraudulent bankruptcy" that means deliberate bringing of the enterprise to bankruptcy. In 1918-1940 the term "bankruptcy" meant only criminal bankruptcy, which usually contained the element of deliberation and bore criminal liability. In all regions deliberation was when debtor improperly kept accounting books, when misstated about his debts, when tried to hide his property or being insolvent – to sell his property to the exclusive creditor while violating the rights or other creditors, etc. Persons also bared criminal liability for "ordinary bankruptcy", but while it was not deliberate – the sentences were not related to imprisonment. The subjects of such liability were persons responsible for enterprise insolvency: usually the heads of enterprise, chiefs of administration or owners. The case law in 1936 had excellent example of criminal bankruptcy – the case of Lithuanian Trade and Industry bank, where heads of bank were sentenced for bad credits.

The insolvency procedures without criminal aspect were indicated as competition process and it is not the subject of this research.

The historical evaluation of criminal bankruptcy can help us to determine the rule of law concerning fraudulent bankruptcy and to find reasons of unsuccessful application of law today.

Keywords: criminal bankruptcy, felonious bankruptcy, natural bankruptcy, malignant bankruptcy, competition, insolvent debtor, ruined debtor.

* Doctoral Candidate, Mykolas Romeris University, Law Faculty, Department of Law History.